

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

9-ik szám.

Montecuccoli Raymond császári vezér és Zrínyi Miklós horvát bán között az 1661-iki erdélyi hadjárat tárgyában folyt vita iratai.

I.

SCRIPTUM MONTECUCCOLIANUM CONTRA ZRINIANUM.

Respondetur Calumniantibus, quibus, quod Arma Caesaria Anno retro-acto parum, aut nihil boni praestiterint, disseminare placet.

Plurimum studii acquiri credebat Exercitus Germanicus in exquirendo Verba, quibus Encomia, honoresque publicos, sibi ab Hungaris deferendos potuisset reponere, quando Laudes cum Opprobriis, ac Gratias sentit compensari cum Maledictionibus, est hæc Gratitude, sit Hungarica, pro eo, quod quinquaginta Turcarum millia, trans Tibiscum omnia Ferro, Flammaque devastantium Conatus averterit, et ultra quinquaginta milliana repulerit, quod Principem Kemény in Transylvaniam reducerit, eundemque per Immissionem Præsidiiorum, ad Despectum Turcæ Principatui restituerit, quod media eorundem Præsidiiorum Hungariam superiorem vastissimo Propugnaculo obduxerit, quod tum Inimicos, cum amicos Enses extra Regnum in Partes Transylvaniæ tulerit; quod denique hæc omnia, et tamen juxta opinionem, horum ingratorum Hominum nihil effecerit; Quod posuerit Præsidia, dico quæ Inimicus, licet ex propinquo sæpe sæpius minatus, nunquam quid ausus aggredi, donec ab hoc Exercitu fuerunt protecta; Præsidia, quæ Do. Kemény Possessionem totius Transylvaniæ tradidissent, si ille rebus et tempore scivisset uti, Præsidia, quæ contra omnes Hostiles Insultus in hanc horam fortiter tenent, non obstante miserrima clade Keményiana, non obstante Transylvaniorum ferme omnium Rebellionem et non obstante longissima Distantia, qua vix potuisset Succursus ferri, juxta illud, quod Actio non

detur in distans. Enim vero superior Hungaria omni benevolentia spreta et posthabitis quibuscunque admonitionibus, ac Mandatis Suae Mttis, nunquam voluit hospitari, aut recipere Exercitum. Quibus accedit, quod exercitus sub Initium Mensis Augusti primum moverit, quod minima necessariorum Provisio antecederet facta non fuerit, quod dimidia Exercitus Pars infirmabatur, nec locus deponendis ægrotis, qui in impedimento inexplicabili debuerunt trahi, designatus fuerit, quod Hungari trucidaverint, quotquot milites parumper a Corpore Exercitus Separatos deprehenderunt; Quod Aequites Hungari dum iretur ad Confinia Transylvaniae, non tantum nostris se non conjunxerint, verum etiam Ducenti illi, et quinquaginta eatenus conscripti fuerint revocati, quod Copiae Keményianae fuerint male ordinatae et timore ob passas recenter Clades perfusae nostris, (Sicut ipse Kemény fassus est, et postmodum ipsa experientia docuit) nihil fiderint; quod Status Transylvaniae nulla promiserint Auxilia, quin potius unitis viribus postularunt, ut ne contra propriam eam Voluntatem suppeditatae fuissent.

Fructus jam dictarum Operationum mentibus ab omni Passione alienis videbitur magnus, et respectu Circumstantiarum maximus, verum tamen ars perfecta ab Artifice dignosci, sed Colores a Cæco discerni non debent; Quis quæso horum Dominorum (paucos excipio) intelligit rem militarem, paucos dico excipio, quia Ecclesiasticos non offendo, si dixerero illos non intelligere, id quod eorum Professionis non est. Nec junioribus Dominis est ignominiosum ignorare, quæ nunquam didicerunt; Aliqui qui antehac in Bello serviverint, vix duos, aut tres Campiductus (per brevem Terminum, pro arte tam longa) egerunt; multi etiam levis Armaturæ militi, aut Croatis, qui ordinarie a Corpore exercitus dissere, et solummodo in Excursionibus adhiberi consueverunt, saltem præfuerunt; et quia talium militum Duces ad Sanctiora Belli Consilia non vocantur, ideo penetrare non possunt, cur unum fiat, alterum omitatur, et cur potius hoc, quam alio modo Bellum geratur.

Transylvania tam magnos, et continuos perpessa est Belli Motus, ut merito in ea Capitanæi expertissimi esse deberent, sed ubi considerimus eorum Arma ducta, primum a Rákoczio in Poloniam, inde prope Claudionopolim, postea Barczaio superato a Kemény, denique ab ipso Kemény prope Segesvár, vedere erit utrum arte, aut casu sciverint bellare, juxta illud Romani: Qui secundos optat exitus, dimicat arte, non casu. Bonus Princeps Kemény profligaverat Abaffium ad quinquaginta milliaria, ex loco, in quo eum deprehenderat, omnia Fortalicia ille, e contra Abaffius nec unicum tenebat, universi Status et Ordines ex voluntate naturali rediere ad se, quin imo ipsam Civitatem Segesvariensem,

in quam Abaffius confugerat, ante adventum Auxilii Turcici poterat expugnare, sed neglexit, poterat post Inimici Conjuratorem factam, bonis, modis retrogredi, sed non fecit, poterat Acie bene composita Pugnam attendere, sed ad Proditorum Suggestionem emisit Copias pabulatum et commoratus in Pago, ubi deinde invasus, mactatus et derisus fuit. Quale per Amorem Dei ex omnibus hisce actis apparet Vestigium militaris Prudentiæ? Ergo ii Transylvaniani, qui in continuo fuerunt et sunt Annorum motu, adeo parum intelligant, quid, de remotioribus a Bello, qui nihilominus toti volunt esse Critici et vilipendere id, quod cæteroquin aliasque ad astra extollerent, erit sentiendum.

Dicunt Domini Hungari, quod Bellum ex alia parte moveri, quod Pugna institui et Turca profligari debuisset, quod extra superioris Hungariæ Confinia non fuisset eundem, et quod Regnum Hungariæ multas Extorsiones, Violentias et Damna plurima perpessum sit.

Respondetur primo ad Damna illata: Exercitum nec in Aëre stare, nec vento pasci, nec Regioni ubi commoratur ulli Commodo esse posse, hæc enim sunt Accidentia a Bello inseparabilia, præsertim ubi Domus annonariæ non sunt, ubi Necessitas pabulari cogit, ubi nulla præcessit requisitorum Dispositio facta, ubi Incolæ omnes profugi, Domus eorum inanes reliquerunt; ubi insuper Tubæ, Tympanorumque sono sub Pœna Capituli vetitum fuit, nulla Animalia aut Victualia vi ex Campo diripiendi, quod idem Regno, Civitatibus et Transitibus omnibus intimatum et omnes in solidum scriptotenus commune facti fuerunt, quatenus ipsimet hujus Decreti vellent esse Executores, et non tantum, quod abductum foret, pro se accipere, sed ex Contraventores ad Manus Justitiæ militaris sistere vellent. Docebunt prothocola Auditoratus Generalis, unumquemque qualiter per severissima reiterata Edicta semper prohibita, antequam patrata fuerint mala, et quod Contraventores semper rigosissimas commissi Criminis Pœnas luerint, sed et contrario etiam docebunt, quod ex Centum Lamentationibus per Hungaros factis, vix una verificata est. Et quod ipsimet Hungari mille Homicidia, Martyria, et Crudelitates contra milites Germanos patrarint.

Quoad 2-do videlicet quod Bellum ex alia parte moveri debuisset, Semoveamus hanc Quæstionem, cum enim noster Discursus satis fundetur super præteritorum Certitudine operæ pretium non est futura Contingentia trutinare et super iis sermocinari, quin potius certo supponamus, quod ille qui habuit Potestatem sic demandandi etiam cognoverit rationes ob quas sic jusserit, Sicuti autem Homines in Desideriis eorum insatiabiles, solent contemnere id quod factum fuit, et velle quod non factum fuit, ita etiamsi Bellum ex alia parte gestum fuisset, vellent ut non fuisset.

set ita actum ; E contra quod fieri necessum fuerit, ut non fuisset factum desiderant ; Arma fuerunt mota ad requisitionem Transilvanorum et Hungarorum, ut Transylvaniae Suppetiæ ferri possent, Succursus autem mediatus fuit, ut Exercitus recto in Transylvaniam tenderet, Frontemque Fronti Turcarum opponeret ; Successit porro juxta Vota (dummodo Vota rationabiliter concepta sint) fuit enim Turca repulsus, Kemény Principatui restitutus, Hungaria superior et Ditiones Suæ Majestatis patefactæ, denique pes adeo firme in Transylvania positus, ut hucusque nec Cubitus Terræ amissus sit.

Quoad Conflictum, res est facillima dictu, sed ut bene discurremus oportet Vires et Circumstantias æquiponderare, difficile enim vincitur, qui vere potest de suis et de Adversarii Copiis judicare, ideoque talis, qui sine Locorum, Situum, Temporum, Circumstantiarumque Consideratione ad Certamen voluisset procedere, nimium foret præsumptuosus, ubi affectum Gloriæ, quem singuli nutriunt non continuavisset, omnis quidem Belli Dux dissolutis Habenis in Aciem curreret, non considerando utrum Victor, an Victus foret, nam sortis qualitercunque jactæ fama aut bona, aut minus bona semper manet immortalis, sed qui publicum privato bono ante ponit et qui totus ab Ordinantiis majorum dependet, nihil incipit absque jam dicta Directione. Domini Generales Harezfeldt et Götz duplicata habuerunt mandata cum Sveco penes Tanko(w) configendi priusquam fortunam tentassent.

Non est hæc Actio vilis, quædam Velitatio, ut quis proprio Instinctu sine Mandato Pugnâ ineat, si usquam valet in hoc Genere maxime valet : Non licet bis peccare et maxima est inveterata, quod boni Duces publico Certamine nunquam nisi ex Occasione, aut nimia Necessitate configant ; Ast quæ bona erat Occasio in nostro Casu ? pauci contra multos, fatigati et infirmi contra restauratos et sanos extenuati et exhausti contra rigorosos et fortes, pertæsi et Regno exosi contra amatos et fomentatos, nunquid sufficiebat brevissimo temporis Spacio Centum quinquaginta Milliarum confecisse et Inimicus usque ad quinque aut sex miliaria aproximasse ; Numquid Hostis ex Officiositate per 5 aut 6 miliaria debuisset obviam venire illi, qui totus sui Causa venerat, forsân debuissimus Inimicum in Proprio et commodiori situ aggredi, forsân debuissimus per octo, per unum diem nec dico per horam processisse sine Victualibus et Municionibus, quibus Inimicus abundabat et pridem considerabilem massam aggregaverat, forsân debuissimus absque ulla Linea Cohærentiæ, absque Infirmorum receptaculo deportato, absque omni Provisione et quasi summa Necessitate adacti in Hostium Cuspides

currere et nos præcipitare? Ubi nec tantum Loci, temporisve supererat, ut Situm et Conditionem Castrorum Inimici potuissemus scrutari, forsam per medium Campi inter Claudiopolim et Vásárhely Intervallo dissiti, ubi inimicus degebat debuissimus transire, vel sistere ad Claudiopolim, ubi sistendo consumpsissemus nos ipsi ea Victualia quæ postea per novem menses illud præsidium intertenuerunt; Et per consequens nos met ipsos hac Occasione tam insignem Arcem Barbarorum Inundationi parendi privassemus, progrediendo vero ulterius, numquid ex proposito et propria sponte in miseriarum, Penuriæque Pelagum præcipientes ivissemus? Qui enim Frumentum, necessariumque Comeatum non præparat, vincitur sine Ferro. Ad hæc posito, quod ulterius fuisset progrediendum, vel Claudiopolim debebat relinqui Præsidium, vel non relinqui? Si relinqui, adminus 1500 Pedites erant necessarii et quo jure diminuendæ vires, quando est configendum; si non relinqui, quæ post terga fuisset securitas, qui tumultuantibus Rusticis et ipsi civitati Claudiopolitanæ jamjam Turcis dedendæ fiendum fuisset, ubi ægroti quorum tanta erat Copia, ut Exercitus Xenodochio potius, quam Exercitui comparandus videretur, deponendi; Eratre fortassis in Transilvanis, quod nec unicus ad nos excipiendum comparuit, aut in Hungaris, qui retro manserant, Spes ponenda, si Confinia superioris Hungariæ non erant excedenda, unde Exercitus integro Trimestri, quo stetit in Transylvania sumpsisset media vivendi, quomodo Regnum congregasset messim et vindemiam, quomodo Turca a Confiniis avelli, quomodo Kemény stabiliri et quomodo Præsidia Transilvanica, velut superioris Hungariæ Antemurale potuissent constitui.

Hisce itaque sic stantibus, resolvant Dni Hungari 1-o Pro Exercitu Germanico Stationes fixas, ut vires quæ agere aut succurrere deberent, sint unitæ et in promptu. 2-o. Considerabilem Numerum levis Armaturæ et bene disciplinati militis. 3-o. Domus tam annonarias, quam Armamentarias et Hospitales, quorum Victualia et Municiones pro temporis exigentia et inutile infirmorum Pondus reponi possit. 4-o. Principales Civitates et Loca Præsidiiis muniant, quo Linea Communicationis fieri, Temporis opportunitati serviri et occasio in fronte, ac ut ita dicam Capillis apprehendi, ut nunc cum parte Exercitus, nunc recta nunc per diversionem, nunc clam, nunc palam, nunc furtim per Stratagemata, nunc per Excursiones, et semper cum Harmonia possit agi; et insuper res ita constituent, ut ne opus sit contra propriam Occasionem et contra propriam Voluntatem, sed libere et juxta beneplacitum cum inimico quando debilis et confusus esset dimicare sic proinde fient Acies et Pugnæ, sic

formabuntur Obsidiones, et sic Progressus Belli tentabuntur per omnes Vias et Modos, quos Occasio et Artis Regulæ demonstrabunt.

Hæc ut putant opere Gralis Montecuccoli conscripta sunt.

Sub Diæta Posenien. et Loco Pasquilli divulgata. A-o 1662.

Magyar fordításban :

MONTECUCCOLI RÖPÍRATA ZRÍNYI ELLEN.

Felelet azon rágalmazóknak, kiknek a császári hadseregről tetszik elterjesztetni, hogy az elmúlt évben vagy semmit, vagy csak nagyon csekélyt tett.

Nem csekély fáradtsággal vélte a német hadsereg kikereshetni ama kifejezéseket, melyekkel a magyarok részéről irántuk tanúsítandó dicséretet és nyilvános tiszteletet viszonzozhatná, midőn azt kell tapasztalnia, hogy a dicséret gyalázással, a hála átkokkal helyettesítették. És ez a magyar hála azért, hogy az a Tiszántúl mindent tűzzel vassal pusztító ötvenezer török akaratának féket vet, s hogy ugyancsak több mint ötvenezeret elűzött, hogy Kemény fejedelmet Erdélybe visszavitte, s ugyancsak őt a beküldött hadsereg által a török uralom gyalázatára visszahelyezte, s hogy ugyanazon hadi segély által Magyarország felső részét hatalmas védbástyával látta el, s hogy úgy a barátok, mint az ellenség fegyvereit is a hon határain túl az erdélyi részekbe vitte át? S a ki mindezt tette, e háladatlan emberek szerint semmit sem tett, a ki oly segélyt nyújtott, hogy — mondom — a közvetlen közletről nagyon is gyakran fenyegető ellenség meg nem merte soha támadni addig, míg e hadsegély által támogatott; oly segélyt, mely Kemény uramnak egész Erdély uralmát kezébe adja, ha ő az idővel és annak eszközeivel élni tudott volna; oly segélyt, mely minden ellenséges támadás ellen ez óráig erősen áll, daczára Kemény szerencsétlen csatájának, daczára majdnem egész Erdély lázadásának, s daczára az óriás távolságnak, melyből alig volt segély nyújtható azon elv szerint, hogy távolból ténykedés nem fejthető ki.

Valóban Felső-Magyarország minden jó akaratot megvetve, Ő felségének összes intelmeit és parancsait tekintetbe sem véve, szállást adni a hadsereg befogadására nem akart; ehhez járul, hogy csapatait csak augusztus hóban indítja el, nem különben az, hogy szükségesekről való gondoskodás előzetesen semmi sem történt; hogy a hadsereg fele beteg volt, s hogy a betegek elhelyezésére, kiket kimagyarázhatatlan nehézsé-

gekkel kellett tova szállítani, semmi kijelölt hely nem volt; s hogy a magyarok, mihelyest a hadtesttől elszakadva katonákra akadtak, azokat leölték. A magyar lovasság pedig, midőn Erdély felé közeledénk, a miénkhez nem csak hogy nem csatlakozott, hanem közülök mintegy kétszázötven válogatva amiatt hívatott vissza, hogy Kemény hadseregei rendezetlenek s a legújabbán szenvedett vereségtől megfélemlítve voltak; (mint Kemény maga megvallotta, s később a tapasztalat is bizonyította) a mieinkben semmit sem bíztak; Erdély rendei semmi segílyt nem ígértek, sőt egyesülten szorgalmazták, hogy saját akaratak ellenére erre ne kényszeríttessenek.

Ez elmondott eljárásnak következménye, mindenkinek — a ki elfogulatlan — nagynak, sőt a körülményeket tekintetbe véve a legnagyobbnak fog látszani; de valamint a kész művet a művésznek kell megbírálnia, úgy nem a vakot illeti, hogy a színeket megkülönböztesse. Azt kérdezem ezen jó urak közül — kevesek kivételével melyik ért a hadművészethez? Egy néhányat kivészek — mint mondom —, mert az egyháziakat nem sértem meg, ha azt állítom, hogy nem értik azt, a mi nem az ő mesterségük, sem az ifjabb uraknak nem válik gyalázatukra, ha nem tudják azt, a mit sohasem tanultak. Néhányan, kik az előtt háborúban voltak, alig vettek részt két-három hadjáratban (rövid időn keresztül ily hosszan tanulható művészetért) többen voltak a könnyű fegyverzetű csapatok és horvátok élén, kik rendszerint a hadseregtől elszakadva csak portyázásra használtattak, s mivel az ily katonaság vezérei a fontosabb hadi tanácsokra nem hívatnak: fel nem foghatták, hogy miért történjék ez és hagyassék el amaz, a miért így és nem másképp viseltessék a háború.

Erdély oly sok és állandó hadviselés színhelye volt, hogy méltán ott keresnök a legjobb kapitányokat; de midőn láttuk az erdélyi csapatokat Rákóczi által Legyelországba, majd Kolozsvár közelébe, majd utóbb miután Kemény Barcsait legyőzte, maga Kemény által vezényeltetve Segesvár közelébe vonulni, látható volt, valjon csak esély, vagy tudomány szerint tudtak-e harcolni, ama római közmondás szerint, hogy a ki jó végzetet akar, az ne esély, hanem észszel harcoljon. A jó Kemény fejedelem Abaffit ötezer lépésnyire futamította a helytől, hol őt meglepte, az összes erődök az ő kezében voltak, Abaffy hatalmában egyetlenegy sem; az összes karok és rendek Erdélyből mintegy ösztönszerűleg ő hozzá mentek, sőt magát Segesvárt, a hova Abaffy menekült, a török segíly megérkezése előtt megostromolhatta volna, de elmulasztotta; az ellenség szövetkezése után jó módjával visszavonulhatott volna és nem tette; jól szervezett hadseregével megkísérelhette volna az

összeütöközést, de ő az árulók sugalmazására seregét élelmezésre küldi, ő maga a faluban marad, megtámadják, legyőzik és kinevetik. Mindezekben — az Isten szerelmére! — a hadtudománynak mily nyoma látszik? Tehát ha azon erdélyiek, kik folyton benne voltak (a harcban) s kik már idősebbek, ily keveset értenek, mit véljünk még csak azokról, kik a háborútól már távolabb állnak, s kik mindazonáltal valóságos bírálók akarnak lenni, a kik gyalázzák azt, a mit máskülönben az egekig magasztalnának.

Azt mondják a magyar urak, hogy a hadjáratot más irányban kellett volna megindítani, hogy harcolni kellett volna s megszaszítani a törököt, Magyarország felső határait pedig átlépni nem kellett volna, s hogy Magyarország igen sok zsarolást, erőszakoskodást és kárt szenvedett.

Mindenekelőtt az okozott kárra nézve felelünk.

A hadsereg sem a levegőben nem állhat, sem széllel nem táplálkozhatik, sem azon tartománynak, a hol tartózkodik, előnyére nincsen: ezek a háborúnak elkerülhetetlen járulécai, főleg ott, a hol élelmiszelelmelek nincsenek, a hol a szükség harácsolni kényszerít, a hol a szükségességekre nézve előzetesen semmi intézkedés nem történt, a hol az elmenekült lakosok házaikat üresen hagyták, s főleg a hol kürt és dobbal fejvesztés alatt tiltatott bármely állatot vagy élelmet a mezőkről erővel elragadni, a mi az egész országnak, minden városnak sőt átjárónak is kihirdettetett, s mindannyian együttesen írásban is figyelmeztetve lettek, hogy ők maguk legyenek a rendeletnek végrehajtói, a mennyiben nemcsak, hogy a lopott jószágot maguknak elvegyék, hanem az ellentállókát a katonai igazságszolgáltatás elé állítsák. Megmutatják a hadseregparancsnokság jegyzőkönyvei, hogy a legszigorúbban ismételt parancsokkal tiltattak a kihágások, — még mielőtt elkövetettek volna, s a mégis elkövetők a legkegyetlenebb büntetésben részesültek, — de ellenkezőleg bebizonyítják azt is, hogy ők (t. i. a magyarok) a német katonaság között ezernyi gyilkosságot, martyrságot és kegyetlenséget követtek el.

A második kérdést a mi illeti, hogy t. i. más oldalról kellett volna a támadást intézni: e kérdést félre tehetjük, mert a mit mi állítunk az a történetek bizonyos alapján nyugszik, s fáradságra nem méltó a jövő esetleges dolgok felett tanakodni és azokról beszélni, hanem inkább vegyük egész bizonyosra, hogy a kinek így parancsolni volt hatalma, kétségkívül tudta az okot is, hogy miért parancsolt így. Valamint az emberek vágyaikban kielégíthetetlenek, megvetik azt a mi történt és szeretnék ha nem történt volna, épen úgy, ha a hadjárat más oldalról intéztetik, szeretnék, hogy ne úgy lett volna. Ellenkezőleg, a minék szük-

ségkép meg kellett történnie, óhajtanák, hogy ne történt volna. Megindított a hadjárat Erdély- és a magyar részek visszafoglalására, hogy Erdélynek segínyt lehessen nyújtani. Oly segínyt nyújtott, hogy a hadsereg egyenesen Erdélynek tarthatott s a török hadsereggel szembe szállhatott. Ez sikerült tehát a terv szerint (ha ugyan e terv helyes volt); a török visszaűzetett, Kemény fejedelemségébe visszahelyeztetett, Felső-Magyarország, s Ó felsége birtokai szabadakká vannak téve, s Erdélyben oly erősen megvetettük lábunkat, hogy mai napig egy talpalatnyi nem esett el belőle.

A mi az összeütközést illeti, a dolog a legvilágosabb, de hogy helyesen részletezzük: az erőket és körülményeket igazságosan kell elbírálnunk, mert nehezen győzetik az le, a ki helyesen ítél saját és ellenségének hadseregéről, s azért rendkívül merész volna az olyan, ki a hely, helyzet, idő és körülmények tekintetbe vétele nélkül akarna hadba indulni. Ha a dicsőség érzetét, melyet mindenki táplál, maga is nem érlelné, — minden hadvezér rendetlenül rohanna akkor a hadba, nem törődve azzal, hogy győző, vagy győzött lesz-e, mert bárminő alapokra vetett sorsnak akár jó, akár rossz híre mindig halhatatlan marad; hanem a ki a nyilvános jót saját javának eléje teszi és a ki mindenben felelősségének rendeleitől függ, az semmihez sem fog e rendelet nélkül. Haczfeld és Götz tábornokok kettős parancscsal bírtak előbb Tanko(w) mellett a svédekkel megütközni, mielőtt a szerencsét megkísérelték volna.

Nem csekélység ez, talán valami kis csatározás, hogy valaki saját akaratából parancs nélkül megütközzen s ha valaha igaz, úgy e tekintetben leginkább igaz, hogy nem szabad kétszer vétkezni, s hogy legnagyobb bűn, a mely megöröködött, s hogy a jó hadvezér a nyílt harcban, csak az arra való alkalommal, vagy rendkívüli szükség esetén megy bele. De hol volt a jó alkalom a mi esetünkben? Kevesen — sokak, fáradtak és betegek — épek, egészségesek ellenében; lefogyottak és kimerültek — erősek és bátrak ellenében, unottak és az országban gyűlöltek — szeretettek és lelkesítettekkel szemben; vajjon elégséges volt-e a rövid idő százötven mérföldnek megtevése, hogy az ellenséget öt-hat mérföldnyire megközelíthessük? Vagy tán az ellenség tartozott öt-hat mérföldet eléje jönni annak, a ki önkényűt jött? Talán az ellenséget közlőről és kényelmesebb helyről kellene megtámadni; talán nyolcz nap, vagy csak egy nap'is, — nem akarom mondani, — hogy csak egy óráig is éllemisszerek és ellátás nélkül kellett volna mennünk? A miben az ellenség bővelkedett, s már jó eleve tekintélyes mennyiséget összegyűjtött. Vagy talán rendetlenségben, ellátás nélkül vagy a betegek befogadására szük-

séges hely nélkül? Vagy talán a legnagyobb veszélyben futva kellett volna az ellenség fegyverei közé rohannunk? A hol még annyi idő vagy hely nem lett volna, hogy az ellenség táborának fekvését és helyzetét megnézhattuk volna; vagy talán a Kolozsvár és Vásárhely közt fekvő völgygyel hasított mezőn, a hol az ellenség táborozott, ott kellett volna átmennünk? vagy Kolozsvárnál megállapodni és e veszteglésben elfogyasztani azt az élelmet, a mi aztán kilencz hónapon át eltartott; s következőkép ez alkalommal ily kitűnő várat a pogányság beözönlésének átengedve, — önmagunkat fosztottuk volna meg, tovább haladva pedig nemde szándékosan és önkényt a nyomor és szükség tengerébe rohantunk volna. A ki ugyanis elegendő élelmet és takarmányt nem készít: az fegyver nélkül győzetik le. Hozzá adva ehhez, hogy tovább kellett volna haladni: Kolozsvártt a hadsereg egy részét vagy el kellett volna hagyni, vagy nem? Ha hátra hagyjuk, akkor legalább is 1500 gyalogosra volt szükség, már pedig, mely alapon csökkenthetők az erők éppen akkor, mikor meg kell ütközni? Ha pedig nem hagyjuk hátra, akkor hátulról mily biztonságban lettünk volna? Mi történt volna a lázongó pórsággal? S mi magával Kolozsvárral, melyet már-már a töröknek fel kellett volna adnunk? Hova tettük volna az oly nagy számban levő betegeket, hogy a hadsereg inkább egy kórházhoz hasonlított? Talán az erdélyiekben bízunk volna, kik közül élénk senki nem jött, vagy talán a magyarokban, a kik hátra maradtak? Ha Felső-Magyarország határait nem szabad átlépnünk, valjon a hadsereg teljes három hónapon át, míg Erdélyben időz, honnan vett volna élelmet? Valjon az országban az aratás és szüret elvégezhető lett volna? A határszélekről a törököt hogyan távolítjuk el? Keményt mikép helyezzük vissza s Erdélyt mikép lehetett volna Felső-Magyarország védbástyájává tenni?

Ezek így állván, gondoskodjanak a magyarok a német hadsereg részére: 1-ször. Rendes állomásokról, hogyha az erőket érvényesíteni és segítségre kell lenni, azok együtt és készen legyenek. 2-ször. Egy tekintélyes számú könnyű fegyverzetű és jól fegyvelmezett katonaságról. 3-szor. Magtárak, fegyvertárak és kórházakról, hogy az élelmet és felszereléseket, nemkülönbén a betegeket, e kelleetlen terhet, el lehessen helyezni. 4-szer. A főbb városokat és helyeket lássák el katonasággal, hogy az összeköttetés létrejöhessen s az idő alkalmatlósága felhasználható legyen, hogy az alkalom homlokon, vagy — hogy úgy mondjam — üstökénél megragadható legyen; hogy majd az egész hadsereggel, majd csak egyes részével, majd egyenesen, majd kerülő úton, most titkon, majd nyíltan, most lopva hadi csellel, majd egy kirohanással, de mindig rendszeresen lehessen működni; főleg pedig úgy intézzék dolgaikat,

hogy ne kényteleníttessenek az arra adott alkalom hiányában, vagy saját akaratuk ellenére az ellenséggel harczolni, hanem szabadon és tetszésük szerint, mikor az gyenge és rendezetlen s akkor a háború és küzdelem. a megszállás és előrenyomulás kíséreltessék minden úton és módon meg, a mit csak az alkalom nyújt s a hadiszabályok tanácsolnak.

Ez, a közvélemény szerint, Montecuccoli tábornok áltól íratott a pozsonyi országgyűlés alatt, s ugyancsak ott helyben, mint röpírat elterjesztetett. 1662.

Jegyzet. Az 1661-dik év nehéz időket hozott Erdélyre. A szerdár, Ali pasa, által vezérelt török főszereg június közepén megindult Temesvárról, hogy Erdélybe benyomulván, ennek ügyeit a porta érdekeinek megfelelő módon rendezze. Erdély fejedelme, Kemény János, kinek személye a török előtt gyűlölt volt, a fenyegető veszély ellenében Lipótnál keresett védelmet, s követleinek végre is sikerült a császár segédelmét kinyerni.

A *Montecuccoli Rajmund* tábornagy által vezetett császári sereg csakugyan megindult Erdély fölmentésére. De ezalatt a török sereg már bevonult Erdélybe s azt hadaival előzönlötte. Kemény serege Erdélyből kiszorítottat s a fejedelem előbb Máramarosba, majd a Tisza vidékére húzódott vissza, mígnem szeptember első napjaiban Poroszlónál (mások szerint Majténynál) a császári sereggel egyesült.

E sereg Nagyszombatnál még 17,000 fő volt, de később 15,000-re apadt; ellenben Kemény 3000 lovassal csatlakozván, létszáma az Erdélybe való bevonulásnál 18,000 fő volt. Az egyesült német-magyar sereg akadálytalanul megszállotta Kolozsvárt, míg a török a Maros völgyét pusztította. Bár a török sereg ereje 60,000-re tétetett, Kemény és a magyar urak, kik a török sereg viszonyait ismerték, a császári sereget a mérkőzésre elégségesnek találták és a fővezért a Maros felé való indulásra sürgették.

Montecuccoli azonban erre semmikép sem volt rábírható s azon ürügy alatt, hogy a sereg élelemben hiányt szenved, s hogy a táborban betegségek dühöngenek, a további előnyomulást megtagadta. Hiába biztatta Kemény, hogy a vett hírek szerint számos magyar főúr szándékozik útközben a sereghez csatlakozni. Montecuccoli megelégedett azzal, hogy Kolozsvárba, Bethlenbe, Kővárba és Szamosujvárba német őrséget rakott, s azután szeptember 17-én Zsibó felé Erdélyből visszavonult, a szerencsétlen országot a törököknek martalékkül hagyván.

Ily körülmények között Kemény sem maradhatott Erdélyben és a császári sereggel kivonulván, a fejedelem Erdőszádánál, a császáriak Aranyos-Medgyesnél állapodtak meg. A császári sereg ezután Tokaj, Szatmár, Kálló, Nagy-Károly stb. helyekre téli szállásokra oszlott.

A török ezalatt Keményt a fejedelemségből kitette s helyébe Apaffy Mihályt választotta.

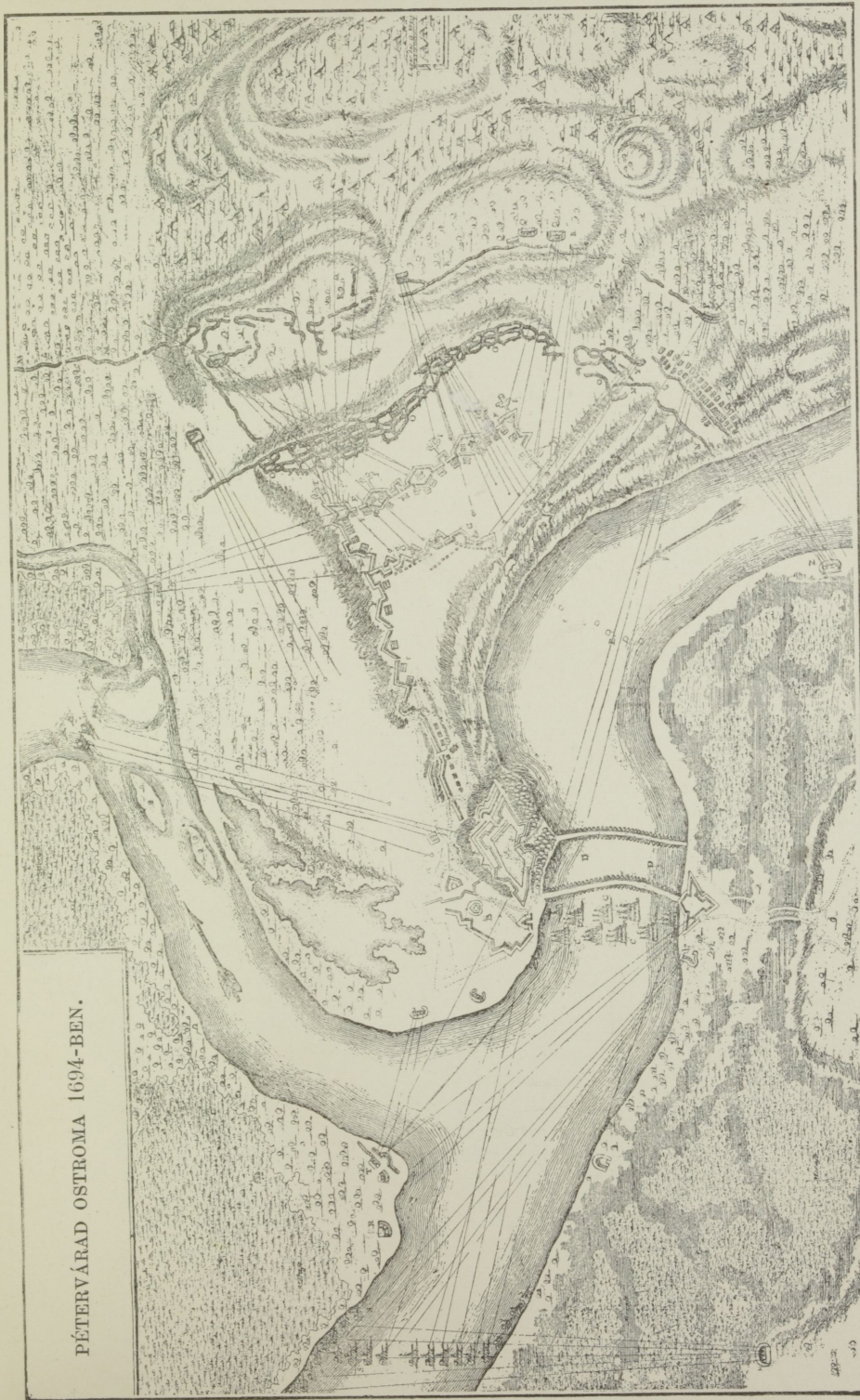
A hadjárat ez eredménytelensége miatt az 1662-diki országgyűlésen kemény vádak hangzottak Montecuccoli ellen, mert az országgyűlés Kemény bukását s vele Erdély török kézre jutását és borzasztó élpusztítását a tábornagy erélytelenségének tulajdonította, ki nem az ellenség megverését, hanem csak a sereg megtartását tekintette a háború legfőbb céljának.

E vádak ellen védekezik Montecuccoli a főntebbi röpiratban, mely az 1662-diki országgyűlésen számos példányban terjesztetett, de a melynek teljes szövege az utókor előtt ismeretlen maradt s eddig meg sehol közlötetett, ép úgy nem, mint *Zrínyi Miklós válasza*, melyet legközelebb hozni fogunk.

A latin szöveget a Nemzeti Múzeum kézírattárában levő másolat után adjuk, mely 991 Qu. h. sz. alatt van s a két röpiraton kívül a «Siralmas panasz»-t és az «Áfium»-ot is tartalmazza.

A magyar fordítást *Köszeghy Sándor* eszközölte.

PÉTERVÁRAD OSTROMA 1694-BEN.

SCHWEIDNITZ KÖRÜLZÁROLÁSA 1757-BEN.

MÁTYÁS KIRÁLY.